

Pavel Gregorić

Znanje i moć obmane

Platon: *Hipija manji*, »Biblioteka Scopus«, Zagreb, 1997.

1. Na Hrvatskim studijima – *Studia Croatica* pokrenuta je nova filozofska biblioteka posvećena objavljivanju neprevedenih filozofskih klasika, istaknutijih interpretativnih i didaktičkih tekstova. Iako je *Biblioteka Scopus* proizišla iz filozofskog časopisa studenata Hrvatskih studija *Scopus*, prema najavi i popisu od desetak knjiga u pripremi, može se zaključiti da je biblioteka zamišljena kao prilično ambiciozan izdavački pothvat.

Prvijenac *Biblioteke Scopus* je Platonov *Hipija manji*, knjižica od sedamdesetak stranica koja se sastoji iz dva dijela. Prvi dio donosi Platonov dijalog u prijevodu Željka Senkovića, grčki izvornik otisnut iz oxfordskog kritičkog izdanja J. Burneta, te bilješke uz tekst. Drugi dio knjige čini H-G. Gadamerov tekst *Amicus Plato magis amica veritas* u prijevodu Tomislava Bracanovića. Recenzenti knjige su prof. dr. Ante Pažanin i dr. Ljerka Schiffler, izdavač je vjerojatno Sveučilište u Zagrebu ili Hrvatski studiji (izdavač nije jasno istaknut), a naklada nije naznačena. Knjiga je otisnuta jasno, gotovo bez tiskarske pogreške, čak i u vrlo zahtjevnim grčkim riječima koje prožimaju Gadamerov tekst.

U kratkom predgovoru uredništva napomenuto je da Gadamerov tekst nije izravno povezan s *Hipijom manjim*, ali da zato predstavlja suvremeno tumačenje i uvod u povijesno kretanje Platonove filozofije i njenu interakciju s aristotelizmom. Radi se o vrlo zanimljivom Gadamerovom tekstu iz 1968. godine koji u duhu filozofske hermeneutike tematizira temeljne značajke Aristotelove metafizike kroz njezinu srodnost i suprotstavljenost spram Platonova filozofiranja.

Budući, dakle, da je Gadamerov tekst posvećen metafizičkoj problematici Aristotelove i Platonove filozofije, a Platonov *Hipija manji* etičkoj, tekstovi jedan s drugim nemaju mnogo zajedničkog. Iako poticajan i vrijedan pažnje, Gadamerov je tekst zacijelo zamišljen kao nadopuna izdanju Platonova dijaloga, pa se u ovom osvrtu valja usredotočiti na potonji tekst.

2. Platonov dijalog kojega nam donosi *Biblioteka Scopus* jedan je od najkraćih Platonovih spisa, baštinjen u Trazilovu tetralogijskom kanonu pod naslovom *Hipija manji*, po svemu sudeći radi distinkcije spram drugog, dvostruko dužeg dijaloga u kojemu je Sokratov sugovornik također sofist Hipija iz Elide. Za razliku od *Hipije većeg* u čiju se izvornost i danas sumnja, *Hipija manji* je dijalog koji se uglavnom smatra izvornim Platonovim radom, ponajprije stoga što ga po naslovu *Hipija* spominje Aristotel u *Metafizici* (1025a6-13), osporavajući valjanost argumenata koji se nedvojbeno nalaze u našem dijalogu. F. Schleiermachera i F. Asta Aristotelova primjedba ipak ne uspijeva uvjeriti u izvornost ovog dijaloga stoga što Aristotel ne spominje

izrijekom ime autora, a P. Friedlander drži kako bi rijetko tko *Hipiju manjeg* smatrao izvornim Platonovim radom bez spomenutog Aristotelovog navoda. Međutim, struktura, stilske karakteristike, građa i način njezine obrade ne odudaraju mnogo od, primjerice, *Harmida* ili *Laheta*, pa se *Hipija manji* čini ravnopravnim drugim tzv. »manjim sokratičkim dijalozima«. Ono pak po čemu *Hipija manji* odskače od ostalih dijaloga jest paradoksalan i moralu suprotan zaključak kojega Sokrat na koncu izvodi, naime da onaj tko hotimice počinja nepravdu ne može biti drugi nego dobar čovjek.

Iako se Sokrat od takvog zaključka ograđuje, napominjući da se ni on sam s time ne može složiti, ali da taj zaključak nužno slijedi iz premisa potvrđenih tijekom dijaloga, smatra se teško vjerojatnim da bi itko iz Sokratova kružoka takvo što išao pisati nakon Sokratova pogubljenja, a ponajmanje Platon. Naime, pod pretpostavkom da nakon što je grad nad filozofom počinio zločin nitko od Sokratovih prisnika nije htio dati povoda da se posumnja u nepravednost odluke atenskog dikasterija a u Sokratovu pravednost, zbog nezgodnog zaključka koji je stavljen Sokratu u usta ovaj se dijalog datira prije 399. godine pr.n.e. T. Gomperz zato smatra *Hipiju manjeg* prvim Platonovim dijalogom, baš kao i C. Ritter, a većina ostalih povjesničara filozofije uvjerenih u njegovu izvornost, stavljaju ga među dijaloge iz najranijeg doba Platonova filozofijskog stvaralaštva.

Dijalog *Hipija manji* daje se podijeliti u četiri dijela. U uvodu se čitatelj (363a1-364d6) upoznaje s uobičajenim dramskim okvirom ranih Platonovih dijaloga. Po svršetku nahvaljena Hipijina predavanja o Homeru, Eudik, (inače nepoznata osoba, ali znakovita imena), pita za Sokratovo mišljenje i potiče Sokrata na razgovor s Hipijom. Rasprava započinje pitanjem tko je bolji čovjek, Ahilej ili Odisej, na što Hipija odgovara da je Ahilej bolji zbog toga što je istinoljubiv, a Odisej gori jer je lažljiv. U prvom propitivanju (364d7-369b7) Sokrat navodi Hipiju na zaključak suprotan njegovoj tvrdnji da lažljivac i istinoljubiv nipošto ne mogu biti jedan te isti čovjek. Kao građa za Sokratove epagogijske argumente uzima se sâm Hipija i njegova izobrazba, čime se veleučenog sofista od početka doslijedno ironizira. Ako je Hipija kao vrsni matematičar sposobniji slagati krivi zbroj od neukoga koji može nehotice iznijeti pravi zbroj, te ako je kao znalac u astronomiji sposobniji slagati od nevičnika – a tako i za ostale u nizu Hipijinih ekspertiza – ispada da je istinoljubiv čovjek, kao onaj tko je najkadriji govoriti istinu, istovremeno i lažljiv jer je najsposobniji slagati.

Nakon Hipijina prigovora načinu na koji Sokrat razgovara, u trećem dijelu (369b8-373c5) Sokrat citatima iz Homera iznosi mjesta na kojima se i Ahilej pokazuje kao onaj koji laže, te da se po tome ne razlikuje od Odiseja. Na to Hipija odgovara da je Ahilej bolji od Odiseja zbog toga što ovaj potonji *namjerno* i s predumišljajem laže. Ta će Hipijina tvrdnja dati građu za četvrti dio dijaloga, kojemu prethodi dramska kriza: satjeran Sokratovim *elenchusom* uza zid, Hipija ljutito spočitava Sokratu da namjerno zbunjuje sugovornika, na što Sokrat protvrđuje Hipiji svu raskoš njegove mudrosti te priznaje vlastito neznanje i dvojbu.

Četvrti dio, tj. drugo propitivanje (373c6-376c6), također započinje Eudikovom intervencijom nakon koje Sokrat nastavlja s propitivanjem Hipije dokazujući da je onaj tko namjerno griješi bolji od onoga koji griješi nehotice.

Sokrat crpi primjere iz raznih umijeća i vještina da bi na koncu protegao svoju tvrdnju i na moralne karaktere: ako je bolji trkač onaj koji hotimice šepa, bolji strijelac onaj koji svojevolumino promašuje metu, te općenito bolji znalac onaj koji hotimice griješi nego onaj koji to čini nehotice, onda je zacijelo bolji čovjek onaj koji hotimice počinja nepravdu od onoga koji to čini nehotice. S takvim zaključkom koji je protivan i zakonu i zdravom razumu Hipija se jednostavno odbija složiti, na što Sokrat ističe vlastitu nespremnost za njegovo prihvaćanje, ali i činjenicu da se taj zaključak nadaje iz premisa koje je Hipija potvrdio. Međutim, dok za Sokrata koji ništa ne zna nije ni čudno da je zbunjen i da mu se čini sad ovako sad onako, za mudraca poput Hipije to je i začudno i razočaravajuće.

Još je Aristotel (*Metafizika*, 1025a6-13) ukazao da se prvi zaključak temelji na logičkoj pogrešci koja proizlazi iz neispravne uporabe pridjeva 'lažljiv'. Naime, Sokrat jednako rabi pridjev 'lažljiv' i za nevaljala čovjeka sviknutog na laganje i za onoga koji je tek uzmožan lagati, a ovo potonje vrijedi i za znalca i za razborita čovjeka, dakle one koji su kadri govoriti istinu. Budući pak da je onaj tko je kadar i tko govori istinu istinoljubiv, što je ujedno oznaka i za kreposnoga čovjeka sviknutog na govorenje istine, Sokrat zaključuje da je jedan te isti čovjek lažljivac i istinoljubiv.

Na istome mjestu Aristotel tvrdi da se i drugi Sokratov zaključak temelji na logičkoj pogrešci. Naime, dobar trkač koji je u trci hotimice šepav nije šepavac, nego samo glumi šepavca; jer kad bi hotimice zbilja mogao biti šepav, onda bi bio šepavac, a ne više dobar trkač. A upravo ovo potonje, napominje Aristotel, vrijedi za moralni karakter. Dakle, vičnik ne može hotimice biti nevičan, nego samo glumiti nevičnost, pa ako hotimice glumi nevičnost nije ništa manje vičnik. Međutim, dobar čovjek hotimice može postati zao čovjek, pa ako namjerno počini zločin više nije dobar, već zao čovjek. Ukratko, »onaj koji u umijeću hotimice griješi više se cijeni, a koji u razboritosti manje. Še se cijeniĆ, kao i u ostalim vrlinama.« (*Nikomahova etika*, 1140b23-24)

No Aristotelova kritika seže dalje od onoga što Sokrat zapravo kazuje. Naime, ako trkač koji hotimice šepa i jest oponašatelj šepavca, on je u svakom slučaju bolji od šepavca koji nehotice šepa. I hrvač koji namjerno pada zacijelo je bolji hrvač od onoga koji pada protiv svoje volje. Jer prvi pada po svojem izboru, a drugi pada protiv svog izbora, što će reći da je prvi mogao izabrati i da ne padne, dok drugome taj izbor nije bio dan. Sokratu se čini da je slično i s vrlinom. Onaj tko posjeduje vrlinu može odabrati hoće li učiniti štogod u skladu s njom ili protiv nje, dočim onaj tko je ne posjeduje ne može birati nego tek slučajno učiniti ono što je u skladu s njom. Kako je onda moguće, pita se Sokrat, da je potonji kreposniji od prvoga?

Opravdanost Sokratova pitanja postaje jasna u svijetlu onoga što se provizorno može nazvati prvim postulatom Platonove (Sokratove?) etike, a koji tvrdi da je vrlina znanje. Pa ako je vrlina znanje, a znanje čovjeku omogućuje izbor da hotimice pogriješi ako to izabere, kako je moguće da čovjek koji nehotice počini nedjelo ne posjedujući taj izbor i znanje bude bolji i kreposniji od onoga koji to znanje posjeduje pa hotimice počini nedjelo?

Razlog, dakako, leži u drugom postulatu kojega pronalazimo još u ranim Platonovim spisima, prema kojemu nitko ne griješi hotimice. Drugim riječima,

ako netko zna što je ispravno i valjano, jednostavno nije moguće da postupi neispravno i nevaljano. Takva mogućnost čovjeku uopće nije dana, što navodi Sokrata u *Protagori* (352a1-359a1) na paradoksalno nijekanje mogućnosti neuzdržanosti (*akrasia*): nitko ne čini suprotno onome što zna da je za njega dobro. Drugi se postulat diskretno javlja na kraju *Hipije manjeg*, u formulaciji drugog zaključka koji stoga čini ključno mjesto dijaloga (376b4-6): »Dakle onaj tko hotimice giješeći počinja nevaljalštinu i nepravdu, Hipija, ako ima tkogod takav, neće biti drugi nego dobar.«

Cijeli se dijalog tako čini prokušavanjem prvog etičkog postulata koji, ako se uzme neovisno od drugoga, vodi u katastrofu. A za to i takvo prokušavanje Platon koristi Hipiju kao Sokratovog sugovornika, hvalisavog sofista koji je pak u dijalogu sâm vođen u katastrofu jer mu sva njegova polimatija ne dostaje da uoči kako nema takvoga čovjeka koji će hotimice griješiti činiti nepravdu.

3. Međutim, sve što čitatelj prvijenca *Biblioteke Scopus* može doznati o naslovu, izvornosti, dataciji, strukturi, stilskim značajkama i filozofijskoj problematici ovog dijaloga, nalazi se u prvom dijelu prve rečenice kratkog uredničkog predgovora: »*Hipija manji* – jedan od ranih Platonovih dijaloga, koji se u nekim izdanjima grčkog izvornika pojavljuje još s podnaslovom »O laži; opovrgavajući dijalog«...«

No čitatelju su ponuđene bilješke prevedene iz popularnog engleskog izdanja ranih Platonovih dijaloga, uglavnom kao intertekstualne naznake te razjašnjenja elementarnih pojmova i imena u tekstu. Nešto manje od dvije i pol stranice takvih bilješki naslovljeno je kao »Bilješke i komentari«, iako se nipošto ne može govoriti o komentarima. Kada u *Penguinovom* izdanju – odakle su bilješke prevedene – stoji da je prijevod, komentare i bilješke sačinio R. Waterfield, pod komentarima se mislilo na oveci Waterfieldov kurzivom otisnuti tekst umetnut između cjelina na koje je razdijeljen engleski prijevod, dok su ovdje prevedene bilješke stavljene u fusnote. Da zabuna priređivača nije slučajna vidljivo je iz predgovora uredništva biblioteke, u kojemu stoji da je prijevod upotpunjen »kritičkim aparatom u obliku bilješki i komentara priređenom prema engleskom izdanju.« K tome se još piscu predgovora pobrkao i pojam 'kritičkog aparata' (*apparatus criticus*), kojega ne mogu činiti nikakve bilješke i komentari, već jedino varijantna čitanja koja nisu prihvaćena u otisnutom izdanju izvornika. Sve to skupa čitatelja čini vrlo skeptičnim prema nastojanju biblioteke da filozofsku literaturu »prije svega na znanstveno relevantan način učini pristupačnim kako stručnoj tako i široj čitalačkoj publici,« kako stoji u najavi.

Što se pak samog prijevoda tiče, najprije valja napomenuti da ovo izdanje uz manje prepravke donosi prijevod Željka Senkovića objavljen u časopisu *Scopus* (4/1996), inače prvi prijevod ovog Platonovog spisa na hrvatski jezik. Senkovićeve se prijevod jednom riječju može označiti kao kompetentan, no stanovit broj propusta, te primjetljiva stilska neujednačenost i neosjetljivost na filozofijski ključna mjesta, ipak ne dopuštaju da ga se nazove kvalitetnim.

Zamjetljiv je veći broj odstupanja od otisnutoga izvornika, ponajprije u vidu ispuštenih dijelova rečenica i riječi. Primjerice, u 371e2-3 ispuštena je cijela jedna rečenica bez koje ona naredna ostaje nepovezana, u 370a2 ispuštena je kratka rečenica sa zaključkom cijelog pasusa, te na više mjesta u

prijevodu nedostaju pojedine fraze i riječi koje se nalaze u izvorniku (npr. 364e7-8, 369d3, d9-e1, 372a1, d3). Druga vrst odstupanja od izvornika očituje se u posve nepotrebnoj promjeni gramatičkih oblika (npr. 368b4-5, 372b5, 373c3). Treća vrst odstupanja sastoji se iz pogrešne interpretacije izvornika (npr. 365c8-d1: umjesto *propitati* stoji *upitati ga ponovno*; 367b5 i b7: umjesto *rečeno je* stoji *pokazuje se*; 367c6: umjesto *Jer taj isti je i sposoban* stoji *Isti i sposobni*; 369e1-2: umjesto *kako bih se okoristio spoznavši štogod* stoji *da spoznam što vrijedi*).

Stilski, prijevod je većim dijelom dotjeran i čitak, iako na zahtjevnijim mjestima postaje gotovo neprohodan, što proizlazi, kako se čini, iz upinjanja da se zadrži bliskost izvorniku i u sintaktičkoj strukturi teksta, što je samo po sebi dvojbena prevoditeljsko nastojanje, (vidi npr. 368e1-5, 376c3-6). Najzad, ovaj prijevod očituje nedostatnu nijansiranost u prenošenju filozofijski važnih mjesta i termina, što je prigovor koji stoji za dobar dio prijevoda klasične filozofske literature u nas. Primjerice, na jednom od ključnih mjesta u posljednjem dijelu dijaloga gdje se Sokrat induktivno kreće od neživih stvari preko životinja k ljudima, grčki termin *psyche* se krivo prevodi kao 'srčanost' i 'ponašanje' kada se radi o životinjama, a kao 'duša' kada se radi o ljudima (375a1-4). Nadalje, grčki pridjev *allos* prevodi se katkada ispravno kao 'drugi', a katkada neispravno kao 'različiti' (366a5, 371b5), čime se brkaju dva napose za Platona iznimno važna para distikcija ('isti-drugi', 'sličan-različiti'). K tome, nekoliko različitih grčkih termina prevodi se nediferencirano jednom hrvatskom riječju, (npr. 'dokaz' stoji za *epideixis*, *logos* i *tekmerion*, 'poučavati' i za *didaskein* i za *paideuein*, 'lukav' i za *polytropos* i za *epibouleuon*), što je samo dio nepotrebnih terminologijskih nedosljednosti u ovom prijevodu.

4. Na koncu se nadaje zaključak da je *Hipija manji* knjiga koja čitatelju ne nudi obrazloženje zbog čega je zapravo objavljena. Naime, upitno je kako filozofska knjiga od sedamdeset i dvije stranice koja ne uspijeva ostvariti sadržajno jedinstvo i dostatnu razinu stručnosti opravdava svoje postojanje. Osim toga, Senkovićev je prijevod netom objavljen u gotovo istom obliku u filozofskom časopisu studenata Hrvatskih studija, pa da je on u knjizi popraćen kakvim stručnim predgovorom, prevoditeljskim ili uredničkim bilješkama, komentarima ili pogovorom, knjiga bi imala bar neko sadržajno opravdanje. Ali ovako se ono svodi na pretisak grčkog izvornika i šture bilješke

pre

vedene iz popularnog engleskog izdanja.

Nema sumnje da su oba teksta i zanimljiva i poticajna, ali teško da to može biti dostatan razlog za izdavanje, čak i onima koji u današnjim uvjetima raspolažu dostatnim sredstvima za tiskanje knjiga te – valja pretpostaviti – za otkup prava za reprodukciju grčkog izvornika. Jer budući da se radi o dva nepovezana teksta od kojih je onaj osnovni nedostatno i neadekvatno popraćen, javlja se pitanje zbog kojeg razloga se iz njih gradi knjiga, umjesto da ih se jednostavno objavi u filozofskom časopisu?

No čini se da razloge za izdavanje ove knjige ne treba tražiti u njoj, nego negdje drugdje.